

KAPITAŁ LUDZKI
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI

IBE *entuzjaści
edukacji*

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI
FUNDUSZ SPOŁECZNY

NAJWAŻNIEJSZE WNIOSKI Z BADANIA TALIS 2008

Wydawca:
Instytut Badań Edukacyjnych
ul. Górczewska 8
01-180 Warszawa
tel. (22) 241 71 00; www.ibe.edu.pl

© Copyright by: *Instytut Badań Edukacyjnych, Warszawa 2011*

Publikacja współfinansowana przez Unię Europejską ze środków Europejskiego Funduszu Społecznego w ramach projektu: Badanie jakości i efektywności edukacji oraz instytucjonalizacja zaplecza badawczego

Egzemplarz bezpłatny

Spis Treści

1.	Informacje o badaniu	4
2.	Charakterystyka badanych szkół i nauczycieli	5
3.	Przywódstwo i zarządzanie w szkołach	5
4.	Ocena nauczycieli i ewaluacja szkoły	7
5.	Rozwój zawodowy	8
6.	Praktyki, przekonania i postawy nauczycieli.....	8

1. Informacje o badaniu

TALIS to międzynarodowy projekt badawczy OECD, dotyczący nauczania, uczenia się i zdobywania wiedzy (Teaching and Learning International Survey). Badanie zrealizowane w okresie od jesieni 2007 do wiosny 2008 roku i wzięło w nim udział 17 krajów członkowskich i 7 krajów partnerskich.

Głównym zadaniem projektu było dostarczenie danych i analiz w zakresie takich kluczowych zagadnień, jak między innymi: rozwój zawodowy nauczycieli, przekonania nauczycieli o nauczaniu i praktyce pedagogicznej, rola i mechanizm funkcjonowania przywództwa szkolnego, a także podstawowych informacji społeczno-demograficznych o badanych nauczycielach.

Badania były koordynowane i zarządzane przez Centrum Przetwarzania Danych przy Międzynarodowym Stowarzyszeniu Ewaluacji Osiągnięć Edukacyjnych (IEA) w Hamburgu, zaś nadzór nad całością sprawował Sekretariat OECD w Paryżu (w Polsce Instytut Badań Edukacyjnych).

We wszystkich krajach biorących udział w badaniu uczestniczyło około 73,5 tys. nauczycieli (w Polsce 3,1 tys.) i pracujących w ok. 4,5 tys. wylosowanych szkół (w Polsce - 172) – odpowiednikach gimnazjów lub klas VII-IX w innych szkołach. Wskaźniki zwrotu wypełnianych ankiet wyniosły: 88,2% wybranych szkół i 88,4% wybranych nauczycieli w szkole (w Polsce odpowiednio 86% i 96,3%).

Kwestionariusze opracowano oddzielne dla nauczycieli i dyrektorów. Można je było wypełniać w wersji papierowej lub przez Internet. Wypełnienie kwestionariusza zajmowało około 45 minut.

Niniejsze opracowanie zawiera najważniejsze wnioski z badania w skali międzynarodowej ze szczególnym uwzględnieniem wyników dla Polski.

Należy podkreślić, że wyniki pochodzące z badań TALIS są oparte na udzielanych (zaznaczanych) odpowiedziach i dlatego prezentują jedynie opinie, poglądy, przekonania nauczycieli i dyrektorów. Jest to duży zasób informacji, pozwalający wejrzeć w środowisko nauczyciela, jednak - jak wszystkie badania ankietowe - są one subiektywne i mogą się różnić od bardziej obiektywnych procedur badawczych.

2. Charakterystyka badanych szkół i nauczycieli

Najważniejszymi wyznacznikami demograficznymi charakteryzującymi nauczycieli jako grupę zawodową są: **feminizacja** i starzenie się nauczycieli – prawie 70% objętych badaniami nauczycieli to kobiety (w Polsce 76%). Podczas gdy dyrektorzy w większości są mężczyznami (55%), a więc na wyższym szczeblu kariery zawodowej skutecznie zmniejsza się dominacja kobiet. W Polsce różnice te są niewielkie w porównaniu z innymi krajami – 69% dyrektorów to kobiety.

Prawie we wszystkich krajach uczestniczących w projekcie obserwujemy **proces starzenia się kadr** nauczycielskich (najmniej korzystna sytuacja pod tym względem była we Włoszech i Austrii). Polska ma jeszcze nie najgorszą pod tym względem strukturę wieku – ponad 50% nauczycieli badanych gimnazjów miało mniej niż 40 lat. Blisko 2/3 badanych nauczycieli posiada co najmniej 10-letnie doświadczenie w swoim zawodzie (w Polsce 60%). Niesie to wiele korzyści dla procesu nauczania (dojrzałość wykonywania zawodu i wzrastający poziom kwalifikacji), ale może także stwarzać problemy związane z inercją, brakiem innowacyjności czy oporem wobec zmian.

Badania TALIS pokazują, iż niewielki odsetek (3%) nauczycieli nie posiada wykształcenia na poziomie policealnym lub wyższym. **Polska (94%) obok Słowacji (96%) posiadała najwyższy odsetek nauczycieli z wykształceniem wyższym, magisterskim.** Nauczyciele w większości krajów zatrudnieni są na czas nieokreślony (84%), w Polsce – 77%

- 38% dyrektorów badanych szkół wskazało, że brak odpowiednio wykwalifikowanych nauczycieli jest istotnym czynnikiem utrudniającym proces nauczania – w Polsce 12% (wartość najniższa wśród badanych krajów).
- Zakres autonomii szkolnej różni się między szkołami w zależności od systemu edukacyjnego. **Odpowiedzialność** leżąca w gestii **dyrektorów szkół jest największa w zakresie: ustalania zasad dyscypliny uczniowskiej** (95% nauczycieli pracuje w szkołach, których dyrektorzy wskazali, iż ustalenie tych zasad odbywa się na poziomie szkoły, w Polsce 100%), wybór podręczników szkolnych (90%, Polska 99%), ustalanie zasad oceniania uczniów (89%, Polska 97%).
- **Najbardziej utrudniające proces nauczania uznano przeszkadzanie na lekcjach** (60%, w Polsce 69%), **opuszczanie lekcji** (46%, w Polsce 63%) i **spóźnianie** (39% i 44%). Obliczone dla Polski wskaźniki znacznie przewyższyły średnie dla TALIS w kategoriach: przeklinanie, oszukiwanie, wandalizm. Zaś wśród zachowań nauczycieli, w Polsce uznano, że największym utrudnieniem realizacji procesu nauczania są nieobecności nauczycieli – 44% (TALIS – 26%).

3. Przywództwo i zarządzanie w szkołach

Przywództwo w szkole może pozytywnie wpływać na wyniki edukacyjne uczniów. Badania przeprowadzone w ramach TALIS w 2008 roku opisują **różne sposoby zarządzania szkołami.** Dostarczają one informacji na temat **modeli przywództwa szkolnego w różnych krajach**, a także

pokazują zróżnicowanie pomiędzy szkołami ze względu na odmienne konteksty, w jakich one funkcjonują. Przedmiotem badania TALIS 2008 było także otoczenie szkoły, definiowane jako współpraca w zakresie nauczania, poziom satysfakcji zawodowej oraz klimat szkoły: relacje między nauczycielami i uczniami.

Wykorzystując analizę czynnikową w ramach TALIS zbadano, jakie sposoby zarządzania i jakie style przywództwa reprezentowali **dyrektorzy szkół** biorących udział w projekcie. Wyróżniono **pięć** następujących **sposobów zarządzania**:

- zarządzanie poprzez jasne formułowanie celów szkoły,
- zarządzanie procesem nauczania,
- bezpośredni nadzór nad nauczaniem,
- odpowiedzialność za szkołę (wobec władz, rodziców),
- zarządzanie biurokratyczne (zorientowane na procedury).

Na tej podstawie opisano i w wyniku analizy czynnikowej zidentyfikowano **dwa style przywództwa w szkole**:

- **Orientacja na nauczanie** (dominują w tym stylu pierwsze trzy sposoby zarządzania – cele szkoły, zarządzanie procesem nauczania, bezpośredni nadzór nad nauczaniem);
- **Administrowanie** (dominują: odpowiedzialność za szkołę i zarządzanie biurokratyczne).

Te dwa style przywództwa nie wykluczają się wzajemnie i nie są rozłączne. **Raport OECD *Improving School Leadership*** generalnie **rekomenduje przywództwo zorientowane na nauczanie** jako bardziej skuteczną metodę zarządzania, ale czynności administracyjne pozostają niezbywalną częścią pracy dyrektora, zatem jest to problem proporcji między tymi dwoma stylami.

Wyniki badania TALIS 2008 pokazały, że:

- styl przywództwa zorientowany na nauczanie jest reprezentowany we wszystkich krajach, ale w różnym stopniu. Kraje dzielą się pod względem popularności tego stylu na dwie, mniej więcej, równe grupy. **Polska i Malta były jedynymi krajami, w których dyrektorzy wyraźnie częściej demonstrowali ten styl przywództwa zorientowany na nauczanie niż administrowanie.**
- W ponad połowie badanych krajów, szkoły, w których styl przywództwa zorientowany jest na nauczanie, częściej nagradzani są ci nauczyciele, którzy podnoszą swoje kwalifikacje.
- W wielu krajach uczestniczących w badaniu TALIS, szkoły, w których **dyrektorzy stosowali styl przywództwa zorientowany na nauczanie, podczas dokonywania oceny nauczycieli, dyrektorzy częściej brali pod uwagę fakt stosowania przez nauczycieli innowacyjnych praktyk nauczania.**
- W niemal trzech czwartych krajów uczestniczących w TALIS, dyrektorzy stosujący styl przywództwa zorientowany na nauczanie, częściej organizowali programy rozwoju

zawodowego ukierunkowane na doskonalenie procesu nauczania dla nauczycieli, którzy zostali nisko ocenieni pod tym względem.

- W ponad połowie krajów uczestniczących w badaniu, nauczyciele uczący w szkołach, w których styl przywództwa zorientowany był na nauczanie, współpracowali ze sobą w takich dziedzinach, jak praca w zespołach nauczycielskich ukierunkowana na zadania administracyjne, nauczanie i rozwój zawodowy (do tej grupy obok Węgier, Islandii, Litwy, Malezji, Meksyku – należała Polska). W żadnym kraju styl „administracyjny” nie był powiązany z aktywnością zawodową nauczycieli.
- W Polsce i kilku innych krajach biorących udział w badaniach zaobserwowano, że **kobiety dyrektorki częściej skłaniają się do przywództwa zorientowanego na nauczanie, aniżeli ich koledzy dyrektorzy.**

4. Ocena nauczycieli i ewaluacja szkoły

Wcześniejsze badania pokazują, że systemy i praktyki oceny pracy nauczycieli, oparte na otrzymywaniu przez nich nagród i pochwał za swoją pracę, a także ukierunkowane na zaspokajanie potrzeb związanych z rozwojem zawodowym nauczycieli mogą odgrywać kluczową rolę w utrzymywaniu i podnoszeniu efektywności nauczania. W badaniu TALIS 2008 sprawdzono, w jaki sposób, jak często i przez kogo oceniana jest praca nauczycieli, a także jakie są skutki tej oceny.

Wyniki badania TALIS 2008 pokazały, że:

- **ocena i informacja zwrotna otrzymywana przez nauczycieli ma pozytywny wpływ na ich pracę**, przyczynia się do podniesienia ich satysfakcji z pracy, poczucia bezpieczeństwa w pracy oraz motywuje do rozwoju zawodowego.
- **13% nauczycieli z krajów, w których przeprowadzono badanie, nie otrzymuje oceny ani informacji zwrotnej na temat swojej pracy** (w Polsce 8%). Jeśli zaś otrzymują, to ma ona relatywnie mało bezpośrednich skutków (np.: co do warunków pracy i kariery zawodowej) – w Polsce, tak jak w innych krajach Europy Środkowo-Wschodniej nauczyciele widzą wyraźniej finansowe konsekwencje oceny swojej pracy.
- Większość nauczycieli pracuje w szkołach, które **nie stosują wobec nich nagród ani pochwał.**
- Trzy czwarte nauczycieli deklaruje, że nie otrzymaliby nagrody ani pochwały, gdyby poprawiali jakość swojej pracy. Podobny odsetek nauczycieli ocenia, że nie otrzymaliby nagrody ani pochwały, gdyby nauczali w sposób bardziej innowacyjny.
- Systemy oceny szkoły nie są jeszcze w pełni wypracowane, dlatego szkoły nie korzystają z ich dobrodziejstw. **Na przykład 1/3 szkół w Portugalii (33%), Austrii (35%) i Irlandii (39%) nie przeprowadziła żadnej formy oceny szkoły w ciągu ostatnich 5 lat (w Polsce 7%)**

- Większość badanych dyrektorów (w skali międzynarodowej) uważa, iż w ocenie szkoły najważniejsze są relacje nauczyciel-uczeń; w Polsce zaś – utrzymanie porządku i dyscypliny w klasie.

5. Rozwój zawodowy

Nauczyciele muszą nieustannie aktualizować swoją wiedzę i umiejętności, dlatego też kluczową kwestią jest dostęp do wysokiej jakości form rozwoju zawodowego.

Wyniki badania TALIS 2008 pokazały, że:

- Średnio **88% nauczycieli uczestniczy w różnych formach doskonalenia zawodowego, poświęcając na ten cel średnio 17 dni w roku. W Polsce** zarówno odsetek doksztalających się nauczycieli, jak i liczba dni przeznaczanych na to kształcenie przekraczał średnie obliczane dla ogółu badanych (**90%, 29 dni**). Polskie wskaźniki mogą być jednak nieco zawyżone przez procedurę awansu zawodowego – część nauczycieli „kolekcjonuje” różnego rodzaju kursy, które liczą się w ocenie nauczyciela starającego się o wyższy stopień awansu zawodowego.
- **Znaczący odsetek nauczycieli ma poczucie niezaspokojonych potrzeb związanych z doskonaleniem zawodowym:** ponad połowa badanych wskazała, iż chciałaby osiągnąć więcej w stosunku do tego, co otrzymali w ciągu ostatnich 18 miesięcy (najmniej nieusatysfakcjonowanych - 30% Belgia, najwięcej -86% Meksyk, Polska 44%).
- **Nauczyciele chcą się doskonalić zawodowo**, w szczególności w zakresie nauczania uczniów ze specjalnymi potrzebami, wykorzystaniu w nauczaniu umiejętności z zakresu technik komputerowych, a także poradnictwa na rzecz uczniów.
- **Aż 39% nauczycieli w Polsce (TALIS 41%) chciałoby doskonalić się zawodowo, ale w ofercie nie znajdowało odpowiednich szkoleń.** Skłania to do wniosku, iż szkolenia powinny podlegać stałej kontroli ze strony przedstawicieli nauczycieli i władz oświatowych.
- Nauczyciele wskazują, że **głównym powodem niezaspokojonych potrzeb w zakresie doskonalenia zawodowego jest zbyt obciążenie pracą** (w Polsce barierą jest przekonanie, iż działania doskonalące są zbyt kosztowne).
- Najpopularniejsze formy doskonalenia zawodowego to **„uczestniczenie w nieformalnych dyskusjach”, kursy i warsztaty doskonalenia.**

6. Praktyki, przekonania i postawy nauczycieli

Postawy, praktyki i przekonania nauczycieli, jak wykazują wcześniejsze badania, mogą być powiązane z osiągnięciami uczniów, wyrażanymi wynikami w testach, wartością dodaną, poziomem motywacji uczniów. Badania TALIS z 2008 roku dostarczają informacji o różnych modelach praktyk

nauczania, postaw i przekonań nauczycieli w poszczególnych krajach, w tym tradycyjnych przekonań na temat nauczania (rozumianych jako bezpośredni przekaz wiedzy), jak i poglądów nietradycyjnych (w których uczniów traktuje się jako aktywnych uczestników procesu nauczania). W analizie TALIS wyodrębniono dwa przeciwstawne zestawy przekonań na temat nauczania: **przekonanie o bezpośrednim przekazie wiedzy** (*direct transmission beliefs*) oraz **przekonania konstruktywistyczne** (*constructivist beliefs*).

- Wyniki TALIS świadczą o tym, że we wszystkich krajach, poza Włochami, średnie poparcie dla przekonań konstruktywistycznych było silniejsze niż dla przekonania o bezpośrednim przekazie wiedzy. W Polsce, tak jak w większości krajów, **nauczyciele wierzą, że ich zadaniem jest nie tylko prezentowanie faktów i ćwiczenie rozwiązywania zadań, ale że powinni wspierać uczniów w ich aktywnym zdobywaniu wiedzy.**
- Jednocześnie biorąc pod uwagę nie deklaracje nauczycieli, ale ich praktyki, **we wszystkich badanych krajach, w tym w Polsce przeważa strukturyzowanie nauczania.**
- Orientacja na ucznia i stosowanie metod aktywizujących występują znacznie wyraźniej w deklaracjach nauczycieli przedmiotów humanistycznych i języków obcych, w matematyce i przedmiotach ścisłych przewaga strukturyzowania nauczania nad innymi rodzajami czynności jest szczególnie duża.
- Średnio, **około 70% do 90% czasu lekcji nauczyciel faktycznie poświęca na nauczanie**, od 5% do 17% na czynności administracyjne i 8% do 18% na utrzymywanie porządku. Polska należy do państw, w których średni czas poświęcony na nauczanie, jest najdłuższy, powyżej 80%.
- W większości badanych krajów jeden na czterech nauczycieli poświęca co najmniej 30% czasu (w niektórych krajach nawet 50%) podczas lekcji na czynności administracyjne i utrzymywanie porządku.
- **Nie zaobserwowano istotnych różnic między krajami w poziomie satysfakcji z pracy oraz przekonania nauczycieli na temat własnej skuteczności**, jedynie wyniki nauczycieli norweskich były znacznie powyżej średniej w wypadku obu tych wskaźników.
- Nauczyciele, którzy doskonalą się zawodowo, wykorzystują w swojej pracy więcej sposobów nauczania i są bardziej skłonni do współpracy z innymi nauczycielami.
- W większości krajów **nauczyciele z większym stażem cenili wyżej atmosferę na swoich lekcjach i byli przekonani o własnej skuteczności**. Może to oznaczać, że wraz z doświadczeniem nabywają biegłości w radzeniu sobie z klasą albo że z biegiem czasu obniżają swoje oczekiwania. W Polsce młodszy stażem nauczyciele (poniżej 5 lat) wyraźnie słabiej zaangażowani byli we współpracę zawodową oraz we współpracę w nauczaniu.